

GIYIM*

Werner ENNINGER

Çeviren: Nebi ÖZDEMİR**

Giysi insan vücuduna giyilen parçaların bütününden oluşan takım şeklinde tanımlanabilir. Göstergeler olarak giysilerin tek başlarına veya diğer parçalarla oluşturdukları çeşitli birliklerin işlevlerinin neler olduğu, belirli bir kültürdeki giysi birliğinin nasıl işaretleme sistemi oluşturduğu ve giysi aracılığıyla ne tür anlamların aktarılabilirdiği gibi konularla iletişim teorileri ilgilenmektedir.

Giysinin İşlevleri:

Giysiler her şeyden önce vücut ısısının düzenlenmesi ve çevresel etkilerden korunmak için giyilmektedir. Farklı iklim bölgelerine göre elbise türlerinin dağılımı ve hava şartlarındaki değişikliklerle giyilen elbiselerdeki çeşitlenmeler, giysilerin pratik ve koruyucu işlevlerini göstermektedir. Güneş şapkaları, geniş kenarlı gemici şapkaları, anoraklar (neoprene) elbiseler ile uzay giysileri koruyucu işleve sahip giysi örnekleridir. Bununla birlikte, aynı çevresel ortamlarda yaşayan insanlar dahi farklı elbiseler giyebilirler. Ayrıca giysi türleri, elbise giymenin de sosyo-kültürel normların etkisi altında olduğunu gösteren sosyal durumlara göre farklılık arz etmektedir. Bir ziyafette erkekler tarafından giyilen smokinler ve kadınların uzun etekli gece elbiseleri, hava şartlarının değil, sosyal beklentilerin etkisiyle tercih edilmektedir. Taç giyme töreni sırasında kral tara-

findan giyilen uzun etekli ve görkemli kaftan, bu durumu açıklayan aşırı bir örnektir. Böyle bir elbise ağır olduğu, hareketi engellediği ve oldukça sıcak tuttuğu için kullanışlı değildir. Bu gibi durumlarda elbisenin kullanışlılık işlevi, işaretlenen (iletişimsel) işlevine göre ikinci planda kalmaktadır. Genel olarak baca temizleyicisi, üretim işçisi gibi kişilerin giysileri, öncelikle üretim sırasında hareketi kolaylaştıracak veya en azından hareketi engellemeyecek tarzda tasarlanır ve dikilir. Alaylar, geçit törenleri, evlilik törenleri ve kutlamalarda sosyal ilişkilerini onaylayan ya da değiştiren kimselerin giysileri, öncelikle yönetimin etkisine göre düzenlenir ve bu yüzden de giysinin gösterge işlevi ön plana çıkar.

Giysi kullanımı ve tasarımının yurtdışında belirtilen her iki türü de gösterge niteliğine sahiptir. Çünkü, bu giysiler sistemli olarak (aliquid stat pro aliquo)'u temsil eden başka bir birleştirilmiştir. Belirli hava şartlarında post, panço (Güney Amerika'da giyilen bir tür kepenek) veya anorak giyilmesi, giyen kişinin çevreye biyolojik cevabının bir belirtisi olarak açıklanabilir, yani bu tür giysileri giyen kimse soğuğu hissetmektedir. Bu yorum, herhangi bir kültür-bilgi gerektirmez; çünkü bu belirtiyi, burada nedensel olarak ortaya çıkan durumlarla ilgilidir. Korunma ve ısının ayarlanması ile ilgili

biyolojik ihtiyaçların giderilmesi için verilen cevapların kapsamı, ek kültürün belirli değerlerin, normların etkisi altındadır veya beklentiler ve cevaplar başka anlamlara sahiptir. Örneğin, Amish erkekleri tarafından giyilen mavi ya da siyah renkli Mutze, bir yabancı için sadece bir cekettir. Amish kültüründeki giysi normlarını bilen bir kimse için ise Mutze, bu giysiyi giyen kimsenin bir Amish olduğunu ve vaftiz edildiğini (bu işlem genellikle 16 yaşında gerçekleşir) gösteren bir giyim eşyasıdır. Mutze mavi renkli ise giyen kimsenin 16 ile 35 yaşlarında, siyah renkli ise de bu giysiyi giyen kişinin 35 yaşından büyük olduğunu göstermektedir. Bir yabancıya göre bir Rus kalpağı, kırmızı renkli basit bir şapkadır. Bir Rus için ise bu kalpak, bu şapkayı giyen kimsenin doktor olduğuna işaret etmektedir. Bütün bu örnekler, şu sonucun ortaya çıkmasını sağlamaktadır: "Giysi, bir gösterge(işaretleme) sistemi olarak kabul edilirse, sadece bireyin ya da genel olarak insanların değil, aynı zaman da sosyal bir birimin gösterge sistemi olarak değerlendirilmelidir."

Dil gibi, bir gösterge(işaretleme) sistemi olan giysi, sosyal birimlerin üyelerince paylaşılan kazanılmış bilginin bir bölümüdür. Bir gösterge sistemi olarak giysinin, sözlü gösterge (işaretleme) sistemleriyle (doğal diller) bir diğer benzerliği de çeşitlenmelerden meydana getirilmesidir: Kültürel çeşitlenmeler (Bedevîlerin giysilerine mukabil Batı Avrupa giyimi), bölgesel çeşitlenmeler (İskoçların giyimine karşılık Bavarian halk kıyafeti), sosyal çeşitlenmeler (Bohane çingene giyimine karşılık burjuva giyimi), cinsiyet çeşitlenmeleri (erkek giyimine karşı-

lık kadın giyimi), işlevsel çeşitlenmeler (tören giyimine karşılık iç giyimi) ve bireysel çeşitlenmeler (bireyin sosyal olarak onaylanan ya da onaylanmayan giyim konusundaki tercihleri, özel seçimi).

Bir Gösterge Sistemi Olarak Giyim:

Öncelikle bu sistem, giyim sinyallerinin aktarıldığı kanalın donanımları olarak algılanmalıdır. Bu, sistemin ifade edebildiği ve edemediği anlamların türlerini tayin etmektedir. Giyim sinyalleri görmeyle aktarılmaktadır. Bu yüzden, bu tür sinyaller insanların birbirlerini gördükleri anda işlemektedir. Ayrıca, giyim sinyalleri etkileşim süresince varlığını korurlar. Konuşmanın(dilin) seslerinden farklı olarak, bu tür sinyaller hemen etkisini kaybetmezler ve bu yüzden de yeni sinyallerin ortaya çıkmasını sağlarlar. Bunun için de giyim, yeni mesajların süratle kodlanması için uygun değildir, fakat etkileşim boyunca sabit duran mesajları kodlamaya çok uygundur. Bundan başka, herhangi bir etkileşim sırasında, bir kişinin bütün dilsel repertuarı kullanım için hazırken, giyim ile yapılan bir etkileşimde, sadece giyim repertuarının görünür parçası kullanılmaktadır. Bu nedenle de giyimle, bu sınırlar içinde mesajlar kodlanabilir: Örneğin, şapka çıkararak selâmlamak, palto giymek, striptiz yapmak ya da birine meydan okumak için eldiven fırlatmak.

İkincisi, giyimin bir gösterge (işaret) sistemi olarak tanımlanabilmesine izin veren hususiyetleri göz önünde tutmak. Silindir şapka, yelek, Bermuda şort ya da frak gibi giyim eşyaları, giysinin temel birimleridir. Bu gibi giyim eşyaları, kullanılan malzemenin türünü, renk, bi-

çim ve ölçüyü içeren özelliklerin özel kombinasyonları olarak incelenebilir. Bu kombinasyonlar, tesadüfi değildir ve ancak bazı durumlarla ilgili kurallarla idare edilmektedir. Örneğin, siyah veya gri renkli ipek kumaştan şeritle çevrilmiş silindir şapka, sadece düğünlerde ve cenaze törenlerinde ya da Ascot'taki kraliyet bölgesinde giyilmektedir. Herhangi bir mukavva ile kaplanmamış ya da kırmızı şeritli bir silindir şapka ise farklı bir giyim eşyasıdır ve farklı anlamlara sahiptir. Bu örnekler, bir giyim eşyaları repertuarının kombinasyon kurallarına uygun olarak belirli birleşimler içinde düzenlenen bir formlar takımı olarak incelenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu düzlemde, arasındaki ilişkiler, tıpkı bir dildeki bir görüntü(fenomen)nin karakteristikleri arasındaki ilişkiler gibi eşzamanlıdır.

Giyim eşyaları, üyelerinin vücudu baş, boyun, göğüs, karın, bacaklar ve ayaklar şeklinde bölen birkaç giyim bölgesinden birinin kapatılmasında biri diğeri ile yer değiştirebilen takımlar olarak tasnif edilebilir. Bu bölgelerin sınırları birbirine bitişiktir ve kat kat giyilen giysilerle kapatılabilir. Atlet, gömlek, yelek, ceket ve palto bir erkek giyiminde belirli bir bölgeyi kat kat kapatan giyim eşyalarıdır. Kültürler, giyim bölgelerinin vücudu nasıl bölümledikleri konusunda değişiklikler göstermektedir: Toga (Eski Roma'da hür erkek ve vatandaşların özellikle resmî yerlere giderken sarındıkları uzun ve dikişsiz beyaz çarşaf) ve kaftan, bazı kültürlerde birkaç bölgeye ayrılan tek bir giyim bölgesini kapatmaktadır. Bir giyim bölgesinde biri diğerrinin yerine kullanılabilen giyim eşyala-

rının (sandallar, ayakkabılar, botlar ve terliklerin ayak bölgesinin kapatılmasında biri diğerrinin yerine kullanılabilmesi gibi) tıpkı konuşma dilindeki bir kelime türü (örneğin isimler) gibi biri diğeriyle sebep sonuç ilişkisine sahip oldukları söylenebilir. Belirli bir örneğin üyeleri olan giyim eşyalarının sıralanmasında farklılık görülebilir. Bowling şapkası (melon şapka), gemici şapkası, miğfer, ayı postu şapkası ve kep başın örtülmesinde İngilizler tarafından kabul edilen, buna karşılık fes, kovboy şapkası ya da türban da onaylanmayan giyim eşyalarıdır. Bu baş kapama eşyaları, diğer kültürlerle özgüdüdür.

Giyim eşyaları, tesadüfi olarak birleştirilmez ve bu yüzden de birleşme tarzları sınırlıdır. Örneğin bir amiral şapkası, normal bir smokin, bermuda sort ya da bir kovboy çizmesi ile birlikte giyilemez. Karnavalın alt-üst olmuş dünyasına karşılık sıradan günlük yaşamda böyle kombinasyonların kabul edilemezliği, sosyal kısıtlamaların teorik olarak mümkün birleşimleri etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle giyim eşyaları arasında sebep sonuç ilişkileri ve de sintagmatik (syntagmatic) ilişkiler bulunmaktadır.

Yukarıda belirtilen fikirler, giysinin sadece çeşitli unsurların bir repertuarı olmadığını, aynı zamanda üç ilişki türünün bu unsurlar arasında bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Çeşitli unsurların repertuarına sahip olgular gibi, giysi de bir sisteme sahiptir. Bir sistemin bir gösterge (işaretleme) sistemi olduğunu göstermek için, sınırlamanın diğerr bir türü göz önünde tutulmalıdır. Bir toplum içinde normlar, hangi giyim eş-

yalarının ve eşya kombinasyonlarının kimler tarafından hangi durumlarda giyilebileceği, giyilmesi gerektiği ve giyilmesinin zorunlu olduğunun belirlenmesi için açığa çıkarılmalıdır. Eğer bu gibi normlar ortaya çıkarılırsa, bu eşyaların ve eşya birliklerinin hangi şeylerin yerine geçtiklerinin de belirlenmesi anlamına gelecektir. Giysi, sadece bir sistem değildir, aynı zamanda bir gösterge (işaretleme) sistemi, bir diğer deyişle bir koddur.

Giyisi ile İfade Edilen Anlam:

Giyim kodlarının belirli özellikleri, onları bazı anlam türlerinin işaretlenmesi için uygun hale getirir. Giyim bölgelelerinin sınırlı sayısı, ifadenin uzunluğunu sınırlar ve giyim kodlarını karmaşık mesajların kodlanması için elverişsiz duruma getirir. Bu itibarla, sınırsız sayıda cümlenin yapılabilirdiği ve uzun metnin hazırlanabildiği dile benzemezler. Ayrıca, dilden ayrı olarak giyim kodları altında "o adam, o sandalye; 18.yüzyıl İngiltere'si" gibi dış dünyaya ait durumların ifade ve işaret edilmesine uygun değildir. Bu yüzden de giyim kodları, dildeki tanımlayıcı, sembolik ya da bilişsel anlam olarak kabul edilen şeyleri aktaramamaktadır. Yine, bu tür kodlar dilin aksine dönuştü olarak, bir diğer deyişle kendi kendini ifade etmek için kullanılamazlar.

Temel olarak, giyim kodları etkileşimin düzenlenmesi ve etkileşenler arasındaki ilişkilere bağlı olarak iletişimsel işlevleri sınırlandırılmaktadır. Belirli durumlarla ilgili normlara göre üretilen giyim eşyası kombinasyonları, bir olay için gerekli olan sahnenin yaratılmasına

yardım ederler. İnsanlar belirli giysi kombinasyonlarını giyerek hangi tür sosyal durumlara (olaylara) katıldıklarını dolaylı olarak belirtebilirler. Giysi, aynı zamanda giyen kimse hakkında bilgi sahibi olunmasında da kullanılabilir. Bir taraftan böyle sinyaller, kategorilere tatbik edilen giyim normlarına bağlılığı göstererek cinsiyet, yaş, medeni hal, soy, aşiret, çete, kurum, meslek vb. göndericinin sosyal kimliği hakkında belirtiler (işaretler) verebilirler. Diğer taraftan da gönderici, tercihlerin bütün alanını kullanarak, kurulu normları biraz değiştirerek, hatta çığneyerek bireysel karakteristiklerini ifade etmeye çalışabilir. Giyim sinyalleri, aynı zamanda, alıcının giyene karşı davranışının nasıl olması gerektiğini de belirtebilir. Şerif üniforması ve fahişe kıyafeti, bir emre ya da davete çağrı olarak anlaşılabilir ve çözümlenebilir.

Giyim kodları, yanlış etki yaratılması için de kullanılabilir. Birisi, mensubu olmadığı bir mesleğin üniformasını giyerek bir kimliği taklit edebilir. Yanlış bir etki yaratma bazı durumlarda olumlu, bazı ortamlarda da olumsuz olarak kabul edilebilir. Mağazalardaki müşteri görevlilerinin ya da sivil polislerin mesleki hüviyetlerinin tesbit edilmemesi, genellikle kabul edilmekte veya en azından onların kimliklerini gizlemelerine izin verilmektedir. Bir kaptan üniforması ya da resmî bir üniforma giymiş hırsız örneğinde olduğu gibi, pek çok durumda, hüviyet dejenerasyonu /bozuculuğu olumsuz olarak kabul edilmektedir. Evlilik yüzüğünü atmak, ödünç alınan kürk manto giymek ya da sahte elmas takmak eylemlerinde olduğu gibi, giysi

ile olunandan farklı bir etki yaratmak, çok yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

Çoğu kez, Giyimın farklı türlerini ifade etmekte kullanılan terimlerin sayısı, giysinin aynı türden bir işaret sistemi olarak kabul edilmediğini göstermektedir. Halk giyimi, resmî üniforma, kaftan, özel üniforma (hizmetçi giysileri vb.) ve moda gibi terimler değişmekte ve farklı gruplar ya da bu grupların bazı üyeleri tarafından farklı şekillerde kullanılmaktadır. Kabileler ve çağdaş endüstri toplumlarının geleneksel alt-kültürleri, geleneksel kıyafetlerini değiştirmekte oldukça yavaş davranmaktadır. Çeteler (kentlerde özellikle gençlerden oluşan sokak/mahalle çeteleri) ve kulüpler (spor vb. alanlardaki) bazı grupların üyeleri, belirli giysiler giymek ve özel işaretler takmak gibi ortak eylemleriyle kimliklerini/aidiyet duygularını sembolik olarak açıklama eğilimindedirler. Pek çok kuruluş (resmî veya özel kurum, dernek vb.) hem müşterilerden kurumun temsilcilerini, hem de üye olmayanlardan hiyerarşileri doğrultusunda üyelerini bel.rgin bir şekilde ayırabilmek için personelinin giyimleri üzerinde düzenlemeler yapar. Hatta, bu tür kurumlar tıpkı cezaevleri ve toplama kamplarındaki gibi, giyenleri damgalayan üniformalar da tahsis edebilirler.

KAYNAKLAR

- Roland Barthes, *Système de la mode (The Fashion System)*, trans.by Matthew Ward and Richard Howard, New York, 1983), Paris, 1967.
- Petr Bogatyrev, *The Functions of Folk Costume in Moravian Slovakia*, The Hague, 1971.
- Justine M. Cordwell and Ronald A.Schwartz, eds., *The Fabrics of Culture*, The Hague and Paris, 1979.
- Werner Enninger, "Kodewandel in der Kleidung", *Zeitschrift für Semiotik*, 5 (1983): 23-48.
- Werner Enninger, "The Design Feature of Clothing Codes", *Ars Semeiotica*, 8 (1985): 81-110.
- Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York, 1959, reprint Woodstock, N.Y., 1973.
- Erving Goffman, *Stigma*, Englewood Cliffs, N.J., 1963, reprint Harmondsworth, Eng., 1970.
- Mary Lou Rosencranz, *Clothing Concepts: A Social-Psychological Approach*, New York and London, 1972.
- * Essen Üniversitesi dilbilimcilerinden Prof.Werner Enninger tarafından yazılan bu makale, "Clothing" başlığı ile editörlüğünü İndiana Üniversitesi Folklor ve Antropoloji Profesörü Richard Bauman'ın yaptığı *Folklore, Cultural Performances, and Entertainments* (Oxford University Press, New York, Oxford, 1992: 217-224) adlı kitapta yer almaktadır.
- ** Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı.